

1973г.

София

СОФИЯ ЛИСЕНКО (Минск)

ГЕРОИЧНАТА РОМАНТИКА НА ВСЕВОЛОД ВИШНЕВСКИ

~~ЮРИ БЕГУНОВ~~ (Ленинград)

Григорий Цамблак.

ГЕРБЪТ НА ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

ОТДЕЛЕН ОТПЕЧАТЪК

ОТ СПИСАНИЕ *ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА*

КНИЖКА 4, 1973 г.

лирически мотиви. В същото време това лирико-драматично произведение има всичките права на своето название — „Оптимистична трагедия“. В нея няма спокойствие, няма делнично състояние на човешките поведения, тука бушуват и се топят страсти на хора и маси, хвърлени във водовъртежа, породен от социалния прелом на Великия октомври.

Тук се извършва трагичното шествие на отряда, по-късно моряшки полк, към смъртта. Тук идва смъртта на целия полк, смърт героична, смърт трагична. Но тази трагедия е оптимистична, защото смъртта не е завършек на целия кръг от явления. Явленията и събитията се устремяват по спирала нагоре, до своята пределна точка, отхвърляща смъртта и утвърждаваща живота, неговата сила, неговото обновяващо и организиращо начало. В това е оптимизмът на трагедията, трагедия оптимистична.⁴¹ Във втората редакция на пиесата драматургът е намерил ясно взаимодействие между романтичната символика и реализма.

На не много произведения се е паднал толкова завиден сценичен живот, както на „Оптимистична трагедия“ от Всеволод Вишневски.

Премиерата в Московския държавен камерен театър през 1933 г. (пиесата е била поставена от А. Таиров) се е превърнала в незабравим спектакъл. „Зрителите от партера го присмаха с необикновен ентузиазъм. Посред действието скачаха, викаха „ура“, ръкопляскаха. Атмосферата се прехвърляше през рампата на сцената и спектакълът се развиваше с голям подем. След завършването нямаше даже и обсъждане. Спектакълът беше приет безусловно. Театърът получи разрешение да печата на афиша: „Посвещава се на Червената армия и флота“.⁴² През 1956 г. „Оптимистична трагедия“ беше подготвена в чест на XX конгрес на КПСС в Ленинград от Академическия драматичен театър „А. С. Пушкин“ (постановчик Г. Товстоногов). След спектакъла в Москва на 19 февруари 1956 г. „Правда“ пише:

„През дните, когато XX конгрес прави равностметка на огромната работа на партията през последните години, свежо и вдъхновено звучи произведение, в което е показана великата роля на партията в организирането и възпитаването на масите, непоколебимостта и мъжеството на комунистите в борбата за съветска власт.“⁴³ Режисьорът-постановчик Г. Товстоногов и народният артист Ю. Толубеев, изпълняващ ролята на Водача, бяха удостоени с Ленинска премия.

Театрите на най-различни градове и страни са възплащавали и продължават да възплащават на своите сцени пламенните образи на героичния революционен епос: Москва, Минск и Киев, Ленинград и Горки, Прага и Гданск, Будапеша и Букурещ, Париж и Берлин. Втори живот „Оптимистична трагедия“ придоби на екрана (1962 г., режисьор-постановчик С. Самсонов), трети — на оперната сцена. Едноименната опера на Александър Холминов веднага завоюва любовта на слушателя. За сравнително къс срок тя бе изпълнена на сцената във Фрунзе, Свердловск, Ленинград (в Академическия театър „С. М. Киров“), Ереван, Кишинев, Уфа. През октомври 1967 г. премиерата на операта „Оптимистична трагедия“ се състоя на сцената на Большой театър в Москва.

ЮРИ БЕГУНОВ (Ленинград)

ГЕРБЪТ НА ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

В немската „Хроника на Констанция събор 1414—1418 г.“ от Улрих Рихентал са възпроизведени гербовите на множество участници и гости на събора, в това число и гербът на киевския митрополит, българина Григорий Цамблак, например на листовце LXIXб, LXXа, LXXб, LXXIа, LXXIб, CXXVб в Аугсбургското издание от 1483 г.¹ Тази хроника била първо-

⁴¹ Александър Таиров, Самая трудная роль в мире, *Литературная газета*, 16 септември 1967 г.

⁴² Алиса Коонен, Воспоминания, *Театр*, 1969, кн. 6, с. 114—115.

⁴³ *Правда*, 20 февруари 1956 г.

¹ Ulrich Richental, Das Concilium, so zu Constantz gehalten ist worden des jars, do man zalt von der geburd unsers Erlösers MCCCXCIII jar. Durch Anton Sorg. Augsburg. Факсимиле от това издание е публикувано в Potsdam, 1925. Освен това, хрониката е издавана в Аугсбург през 1536 г. (H. Steyner) във Франкфурт през 1575 г. (S. Eisenhauer).

начално написана на латински език от писмоводителя на събора Улрих Рихентал между 1420 и 1430 г. по документи, дневникови записки и спомени за събитията, на които е бил свидетел Рихентал. Хроникът вероятно сам е илюстрирал своя текст, обаче неговият авторграф не се е запазил до наши дни и ние разполагаме само с неговото немско копие. Немските художници са копирали и миниатюрите, някъде дорисувайки ги или прибавяйки нещо. Ще изброям тук преписите на хрониката:

I редакция

A — Олендорфски кодекс от библиотеката на граф Густав цу Кенигсег, 1438—1450 г.
P — Пражки кодекс от Университетската библиотека в Прага, 1464 г.

II редакция

K — Констанцки кодекс от Росгартенския музей в Констанц, 1460 г.
W — от Виенската дворцова библиотека, 1465—1470 г.
P — от Библиотеката на Художествената академия в Ленинград, около 1470 г.

В научната литература се споменават също така и различни други преписи, например Етинхайм-Мюнстерският, Шутгартският, Винтертурският, два от Карлсруе, Волфенбютелският препис и фрагменти от произведението на Рихентал². Неговият текст се издава по преписи *A* и *K* фототипно, макар и в твърде малки тиражи (до 40 екземпляра) в 1881 и 1869—1872 г., 1964 г.³ Научното издание по преписа *A* с различенията по преписа *K* е подготвено от М. Р. Бук и излиза от печат през 1882, 1936, 1962 и 1964 г.⁴ Критично издание с посочване на всички ръкописи липсва.

Видният руски изследовател на живота и творчеството на Цамблак А. И. Яцимирски в своите работи въобще не споменава за герба, обаче негова рисунка лесно се различава на една миниатюра от франкфуртското издание на хрониката.⁵ Полският изследовател историк Ф. Пекосински привежда рисунка от герба по Аугсбургското издание от 1483 г.⁶ Румънските палеографи Г. Щал, Д. Богдан⁷, а също така и К. Караджа⁸, като споменават герба на Цамблак, изказват мнението, че този герб представлява монограм от три букви *G*, *P* и *I*. К. Караджа възпроизвежда рисунки от герба по Пражкия кодекс (cod. XVI A 17).

Съвременната научна славистична литература не съдържа описание на герба на великия българин. Между другото това не би било безполезно не само от гледна точка на историята на хералдическите знаци у славянските народи през XV в., но и като се има пред вид онази значителна обществено-политическа роля, която е играл киевският митрополит и общославянски писател Григорий Цамблак. Ще се опитаме да запълним този пропуск.

² O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts, Bd. 1, 3 Auflage, Berlin, 1886, S. 95—96; R. Kautzsch, Die Handschriften von Ulrich Richental's Chronik des Konstanzer Konzils, — „Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins“, N. F., bd. IX, H. 1, Karlsruhe, 1894, S. 443—496; K. Jacob, Quellenkunde der Deutschen Geschichte im Mittelalter (bis zur Mitte des 15 Jahrhunderts), Bd. III. Das Spätmittelalter (bis 1500), Hrsgb. von F. Weden, Berlin, 1952.

³ Uolrich Richental, Concilium ze Costenz 1414—1418, Lichtdruck von L. Baeckmann in Karlsruhe, Grossherzogstum Baden, Auflage von H. Sevin, Karlsruhe, 1881, 240 Bl.; Uolrich Richental, Concilium ze Costenz 1414—1418, Photographische Nachbildung des Constanzer Codex von G. Wolff (Stuttgart—Augsburg oder Constanz?), 1896—1872.

⁴ Ulrich von Richental, Chronik des Constanzer Konzils 1414 bis 1418, Hrsgb. von Michael Richard Buck, Tübingen, 1882 (Litterarischen Vereins in Stuttgart, Publ. № 158); U. Richental, Das Konzils zu Konstanz. 1414—1418. Bd. 1. Faksimile-Ausgabe der Handschriften im Rosgarten-Museum zu Konstanz. Mit 105 meist ganzseiten kolorierten Zeichnungen und 63 Wappentafeln mit über 800 Wappen. Starnberg-Konstanz, 1964.

⁵ А. И. Яцимирский, Григорий Цамблак, очерк его жизни, административной и книжной деятельности, изд. имп. АН с 14 снимками, СПб., 1904, след с. 32, рис. 1.

⁶ F. Piekosiński, Coście polscy na soborze Konstancyjskim, Rozprawa Akademii umiejętności, Wydział historyczno-folozoficzny, serya II, т. XII (37), Kraków, 1899, s. 138.

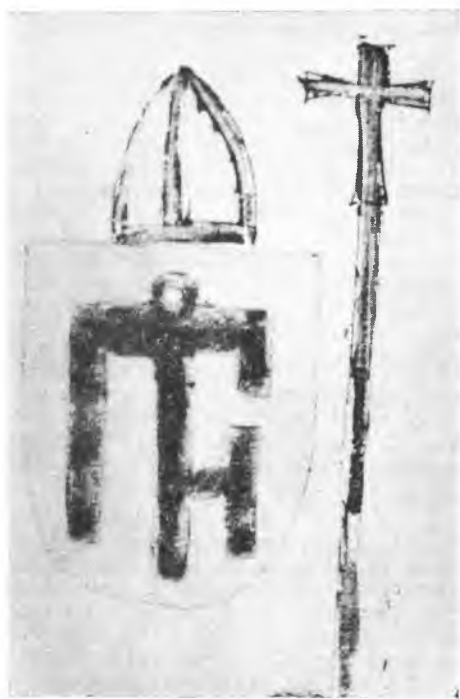
⁷ H. Stahl, D. Bogdan, Manual de paleografie slavo-română, București, 1936, p. 161—163.

⁸ С. Караджа, Портретът и стема на Григорий Цамблак и мисионата на концилията в Констанца, Analele Academiei Romane, memoriile secțiunii istorice, ser. III, tomul, XXVI, mom. 6, București, 1944, p. 141—150.

Външните особености на герба, ако се съди по трите старопечатни издания и по едното факсимилийно, са приблизително еднакви: в испански щит на сив фон ясно се вижда лигатура в два червени цвята на буквите Г и Ц, т. е. инициалите от името на българския писател. Верно е, че в старопечатните издания мачтата на буквата Г е твърде съкратена. В старопечатните издания над щита са нарисувани католически епископски митри и жезъл с кръст: очевидно е, че това са късни добавки. В Олендорфския кодекс се изобразяват източноправославните митрополитски митри и жезли с прав кръст. При това на едната рисунка митрата и жезълът се държат от помощниците на Григорий: това вероятно е смоленският княз Фьодор Юревич или галицкият княз Фьодор Любартович и смоленският архиепископ Герасим, или черниговският архиепископ (вж. фиг. 3). Ето рисунките от Олендорфския кодекс:

Фиг. 1

Фиг. 2

На последната рисунка от Олендорфския кодекс (с. 380) четем следния надпис:

Item magnus dominus Georius archiepiscopus Kunionensis. Et conjacet domino duci Witoldo de Littow. Et respicit ad Thurcos, ibi ipse habet tres episcopos et ab altera parte tendit ad Rusiam albam. Et jacet suus archiepiscopatus intra Grecorum. Et venerat cum eo magna ambasiata de tribus illis sic ante et postea scriptum est.

Това е великият господин Г[р]е[г]ориус, архиепископ Киевски. И е близък до господин херцог Витолд Литовски. И благоволява спрямо турците, където сам има трима епископи, и за друга се грижи част — за Бяла Русия. И се слави със своето архиепископство сред гърците. И се почита поради това като велик пратеник на тези народи, тук преди описани и след това описание.

Фиг. 3

Този латински надпис изглежда усамотен в сред немския текст на хрониката. Може да се предположи, че той е внесен в Олендорфския кодекс от неговия преписвач непосредствено от латинския оригинал на Улрих Рихентал или от копието. В такъв случай и рисунката на герба и на портрета на Цамблак възходат към авторския оригинал. Любопитно е и съдържанието на надписа, откъдето най-напред узнаваме, че Григорий е благоволил „спрямо турците“, т. е. очевидно спрямо завоюваните от османския поробител народи на Балканите.

Кои са били тримата епископи, подведомствени на киевския митрополит? Дали Охридският, Печкият, Никополският или други, трудно е да се каже. Твърде вероятно е останалите живи православни архиереи от поробените народи по-охотно да се отнасят към киевския митрополит, отколкото към константинополския патриарх от това време. Впрочем тази хипотеза се нуждае от потвърждение.

От Аугсбургското издание на Антон Зорг от 1483 г. възпроизвеждаме две рисунки. Първата от тях изобразява православни люде, присъстващи на литургия. В сред тях е Григорий Цамблак, седящ с архиепископска митра на глава и под щита на своя герб. Втората от рисунките е гербът на Григорий с надпис:

Herr Gregorius krieck, erezbischoff Kin-
oniensis in Reüssen, der kriecken gelauben,
under Polan und Littaw, mit dreissigen.

Господин Григориус, гръцки архиепископ,
Киевски в Русия, с гръцка вяра, под Полша
и Литва, с тридесет.

Фиг. 4

Фиг. 5

Факсимилейното издание на Росгартенския кодекс, както и другите ръкописи на хрониката от Улрих Рихентал, за съжаление останаха недостъпни за нас, поради което не можем да съдим за характера на възпроизвеждания в тях герб на великия българин.

Немските миниатюристи от XV в. вероятно добре са съхранили първоначалния вид на герба, възлизаш към оригинала от 1418 г. Замяната на източнославянските атрибути на герба с католически, прокарвана в старопечатните издания, може би се е случила и не поради чия умисъл, а единствено от желание да се унифицират всички епископски гербове на гостите на събора за печат, т. е. за изготвяне на единно клише.

В XIV—XV в. лигатури с инициали от имена рядко се срещат върху печатите на литовско-руските князе.⁹ Монограмът „Г Ц“ следователно се намира в съответствие със западноруската традиция от своето време.

⁹ M. G u m o w s k i, Pieczęcie książąt litewskich, Ateneum wileńskie, rocz. VII, Wilno, 1930, zesz. 3—4, s. 684—725, tabl. 1.

Какъв е произходът на този герб?

По това време всеки знатен гост на Констанския събор е бил задължен да представи своя герб. Този герб е бил своего рода визитна картичка и символ на чест. Когато на 19 февруари 1418 г. Григорий Цамблак начело на голяма източноправославна делегация пристига за XVI вселенски събор, първият въпрос, зададен след официалните срещи и приветствия, е бил следният: А какъв герб носите?

В Констанц всяка делегация от страните и градовете, от графствата и княжествата, от епископствата и митрополияте обявявала своя герб и под неговия знак ежедневно сядали в дома на Ханзон Рус. Всеки дворянин — от рицаря до императора — тогава носел своя герб. Тогава и Григорий Цамблак измислил своя герб напълно в духа на западноруската традиция. Това е било важна политическа крачка. Григорий Цамблак, изпратен в Констанц от великия княз литовски Александър-Витолд, имал далеч водещи политически цели, чието осъществяване в крайна сметка било да повдигне високо и да укрепи авторитета на западноруската православна църква, претендираща за ръководна роля във всички руски земи и на Балканите. Твърде е възможно Григорий тайно да е мечтал за освобождението от османска власт на своята родина с помощта на кръстоносен поход от християнските държави в Европа. Тази тайна цел е можело да бъде твърде реална след унията между Западната и Източната църква.

Византия вече твърде отдавна е водела преговори за уния. Сега Григорий Цамблак е бил упълномощен да говори от името на два народа, по всяка вероятност руския и молдавския. Делегатите на много руски и молдавски градове са се намирали тогава на събора. Достатъчно е да се напомни, че Молдавия при господаря Александър Добрий (1400—1432) и Великото литовско княжество при великия княз Александър-Витолд (1385—1430) са две силни държави — надежда на балканските народи, страдащи, но надяващи се на освобождение от османско иго.

На 25 февруари 1418 г. на аудиенция при папа Мартин V чешкият теолог и папски духовник Маврикий Рвачка произнася на латински език официалната тържествена реч на Григорий, която преди това силно редактирал в католически дух гръцкият доминиканец Андрей ХризOVERг. В речта се говори за съгласието на източноправославната църква да се образува уния с римската католическа църква при определени условия. В друга реч, приготвена от Григорий за отците на събора вече на славянски език, Григорий, като конкретизира своето предложение, призовава за свикване на събор за вярата, на който двете страни биха могли да обсъдят спорните въпроси.

— Чия вяра е по-добра? — така поставя въпроса киевският митрополит и на Констанския събор, и пред своя господар Витолд. И вероятно е бил уверен в отговора: Разбира се, че източноправославната!

Като знаел какъв опитен полемист е Григорий, негово светейшество не разгаря диспута. Въпросът за унията на църквите не е бил поставен пред делегатите на събора. През март — април 1418 г., на последните 43-та, 44-та, 45-та сесия на събора биват формулирани и обявени от името на събора обвиненията в ерес на Ян Хус — Джон Виклеф, отново се разгарят споровете по „делото Фалкенберг“, издигат се настойчиви искания за обща реформа на църквата. При такива условия явно на папата не му е било до уния, докато става въпрос за това, дали ще запази своите прерогативи в Европа римската католическа църква.

Поведението на Григорий Цамблак на Констанския събор не е поведение на уният, каквото го рисуват църковните полемисти от XVII—XVIII в. Цялата негова обществено-политическа дейност — дейност на писател и гражданин, ярко свидетелства за предаността му на източноправославните и на общославянските интереси. И гербът на Григорий Цамблак достойно символизира тая преданост.